

solidaritet

**Du sköna nya
värld**

Livs

© 2009 Svenska Livsmedelsarbetareförbundet

PRODUKTION Bilda Idé

OMSLAGSILLUSTRATION Anna Gunneström

TRYCK 08 Tryck, Bromma 2009

2009.03 350 ex

li 091009

Innehållsförteckning

En ny tid kräver en ny politik	4
Globaliseringen – i grunden hoppingivande	7
Förändrat ägande	9
Inte jobb till varje pris	12
Färre arbetstillfällen	14
Industriavtalets fördelar	18
Rättvis lön – oavsett kön	20
Verktyg för en bättre arbetsmiljö	23
Omställningsavtal även vid sjukdom	26
Spelreglerna på arbetsmarknaden måste ses över	27
Avtal är bättre än lag	29
Konsumenten har valet!	32
Världssvälten överskuggar allt	35
Genteknik en möjlighet?	38
Globala rättigheter	40
Mat och miljö	42
EMV ett hot mot industrin	45
Utbildning och forskning, en fråga om överlevnad!	48
Forskningen eftersatt	54
Litteraturförteckning	59

En ny tid kräver en ny politik!

SOM MEDLEM I LIVSMEDELSARBETAREFÖRBUNDET förväntar man sig att vi gemensamt ska ta strid för våra villkor inte bara på arbetsplatsen utan även på alla andra plan och skeenden i det sociala livet. Det är också naturligt att vi tar ett större ansvar och engagerar oss över ett bredare spektrum än själva arbetsplatserna. Allt hänger ju ihop, det visar inte minst globaliseringen av ekonomin och den senaste världsomspännande finanskrisen.

Det är inte heller ett nytt uppdrag utan formulerades redan när förbundet bildades, ja man kan faktiskt säga att det utgjorde själva grundvalen för att bilda inte bara vårt förbund utan också alla andra fackförbund.

Det är inte heller ett uppdrag som någonsin kan avslutas. Samhället förändras ständigt och våra medlemmar har ett naturligt intresse av sammanhållning just på grund av att de ofta är de som utsätts för påfrestningar inte bara i arbetet utan även i det övriga livet.

I fackföreningen kopplas enskilda behov ihop och utmynnar i kollektiva politiska krav för att på bred front försöka åstadkomma en utveckling som främjar våra gemensamma behov och en samhällsutveckling utifrån våra värderingar. Eller som vi uttrycker det i stadgarnas portalparagraf:

”Förbundets uppgift är att tillvarata medlemmarnas intressen på arbetsmarknaden och i samhället utifrån en socialistisk och feministisk grundsyn samt att under demokratiska former medverka till en samhällsutveckling på grundval av politisk, social och ekonomisk demokrati.”

Sverige har under socialdemokratiska regeringar på många sätt varit framgångsrikt i samhällsbygget. Ett samhällsbygge som tar sin utgångspunkt i att var och en bidrar efter sin förmåga och får tillbaka efter sina behov.

Den politiken har skapat ett av de starkaste välfärdssamhällena i världen. Men detta urholkas snabbt. Nu har vi en högerledd regering som på bara en mandatperiod lyckats radera stora delar av välfärden och vanliga människors trygghet. Sverige halkar därmed också ner i välståndsligan.

De borgerliga partiernas ambition är helt klart att göra om Sverige till ett högst ordinärt europeiskt samhälle där människor inte ska tro att vi längre kan vara ett föredöme utan bara offer för allt nyckfullare konjunkturer.

Förhoppningsvis kommer vi efter valet 2010 att återigen ha en socialdemokratiskt ledd regering.

Då är det viktigt att den också vet vad vi tycker. För våra åsikter och våra värderingar ska precis som tidigare inte bara leda till bra avtalsuppgörelser utan också transformeras till bra regeringspolitik.

Sverige är naturligtvis också en del av världen. Vår ekonomi är djupt sammanflätad med andra och alltför företag får utländska ägare. Eller rättare sagt ägare som svävar högt över nationalstaternas gränser. Ägare som köper upp och säljer företag och arbetsplatser, ägare som flyttar produktionen till de länder och områden där man för tillfället tjänar mest pengar.

Kartan har därmed också ritats om. Våra motståndare finns allt oftare i de globala och transnationella företagens styrelserum där man inte känner några som helst sympatier med det vi kallar den svenska modellen. För livsmedelsindustrin har denna omställning varit dramatisk alltsedan mitten av 90-talet.

Våra medlemmar känner naturligtvis inte bara oro i denna ”nya sköna värld” utan också en djup misstro mot sina möjligheter att skapa drägligare villkor på arbetsplatserna och i samhället. Det är därför livsviktigt att vi på allvar skapar förutsättningar för global facklig kamp.

I en värld som vår, där situationen och villkoren för arbete och liv förändras i en allt snabbare takt måste allt programskrivande vara en färskvara som förmår spegla den tid vi lever i men också peka ut riktningen på vilken långsiktig samhällsutveckling vi vill ha.

Med det här programmet vill vi peka på en del av de frågor som hänger ihop med globaliseringen och som diskuteras på medlemsmöten, fikaraster, studiecirklar och alla andra tillfällen där livsmedelsarbetare möts och där individuella tankar formas till gemensamma krav. Med det här programmet ger vi vårt bidrag till en nödvändig och livsviktig framtidsdebatt.

Den globala arbetarrörelsen kan bara nå framgång när vi tar tillvara människors drömmar om ett bättre liv, när vi tar tillvara människors vilja och tro på att orättvisor och fattigdom går att bekämpa, när vi kan peka ut det långsiktiga målet för vår gemensamma strävan.

För precis som när Livsmedelsarbetareförbundet en gång bildades gäller fortfarande; ensam är inte stark, behovet av demokrati, solidaritet och organisation är evigt!

Stockholm i februari 2009

Förbundsstyrelsen

Globaliseringen – i grunden hoppigivande

DEN ÖKANDE TAKTEN i globaliseringen av världsekonomin gör att svenska livsmedelsarbetare är utsatta för en konkurrens som aldrig förr. Pressen att producera mer per timme och till lägre kostnader ökar ständigt. Ändå ser vi globaliseringen av världsekonomin som något i grunden hoppigivande.

Globaliseringen stärker banden mellan världens människor, nationer och folk.

Därmed minskar risken för mänsklighetens största, av oss själva skapade gissel, kriget. Globaliseringen är också en absolut förutsättning för att alla människor på jordklotet ska kunna uppnå en rimlig levnadsstandard. Utan globaliserad produktion och transportapparat kommer vi alltid att få se människor som svälter någonstans.

Globaliseringen ger möjlighet för stora ekonomiska vinster som kan användas för allas vår ökade välfärd. Rätt hanterad innebär globaliseringen en fantastisk möjlighet till ökad sysselsättning och höjda löner för löntagare i såväl Sverige som resten av världen.

Utmaningen ligger i frågan om hur vi ska svara på den konkurrens och press som globaliseringen ställer oss inför. Avgörande för att globaliseringen ska bli lyckad är att alla tankar på att stärka vår konkurrenskraft genom att gå med på sänkta löner avvisas. En sådan väg har sin slutstation i ett Fattigsverige som vi sedan länge lämnat bakom oss.

För att globaliseringen ska bli lyckad måste den ske på folkens villkor. Fackföreningar, politiska partier och folkrörelser måste riva ner barriärer mellan folk i olika länder och skapa förutsättningar för en gränsöverskridande facklig och politisk kamp. Det är bara genom internationell solidaritet vi får möjlighet att reglera det internationella kapitalets makt.

För Sveriges del krävs ökad anpassningsbarhet hos såväl löntagare som företag, investeringar i modern teknik i alla led av produktion och distribution, ökad satsning på forskning och utveckling i hela industrin, bättre resurser för skolor på alla nivåer och utbildning för hela befolkningen.

För att globaliseringen ska gynna alla krävs också att det satsas på ett

arbetsliv för alla och att globaliseringens vinster verkligen delas av alla. Vidare krävs ett farväl till övertron på marknadens förmåga att själv lösa alla komplicerade problem, det vill säga en bättre balans mellan offentliga regleringar och marknad.

Sist men inte minst är en stark fackföreningsrörelse, som kan stå upp för kollektivavtalen och ta sin del av ansvaret för en väl fungerande och ansvarstagande lönebildning, en hörnsten för att den fortsatta globaliseringsprocessen ska bli lyckad.

Globaliseringen innebär att kapitalet som äger livsmedelsindustrin alltmer kommer att vara fria att stå över nationella regleringar och restriktioner. Därmed minskar också de nationella förbundens möjlighet att påverka villkoren enbart genom nationella avtal.

De internationella ramavtal som IUL och andra fackliga internationaler sluter med globala företag är en viktig del i strategin för att möta denna utveckling. Det är också hoppningivande att den internationella fackföreningsrörelsens mål när det gäller att stärka social rättvisa i anslutning till globaliseringen är mycket lika de rekommendationer som FN-organet ILO har upprättat.

Förändrat ägande

DEN DRAMATISKT ÖKANDE ANDELEN globaliserat kapital och utländskt ägande inom livsmedelsbranschen i Sverige ställer oss inför nya utmaningar också på hemmaplan. I dag arbetar cirka 45 procent av alla anställda inom näringen i utlandsägda företag och andelen fortsätter att öka. En betydande del av det utländska kapitalet i den svenska livsmedelsindustrin har sin bas i andra nordiska länder och inom EU.

Det gör att vårt fackliga samarbete inom Nordiska Unionen och Effat blir än mer angeläget. Exempelvis borde det vara möjligt att inom rimlig tid åstadkomma arbetsrättsliga förhållanden som är någorlunda lika mellan de nordiska länderna.

Det ökade inflytandet av utländskt ägande medför tyvärr ofta en återgång till mer toppstyrda organisationer på arbetsplatserna. Ett annat vanligt problem med utländskt ägande är att viktiga nyckelfunktioner flyttas utomlands, exempelvis finns inte de verkliga beslutsfattarna på arbetsgivarsidan inom Sveriges gränser längre och företagens forsknings- och utvecklingsfunktioner försvinner från landet.

I de transnationella företagen pågår också en ständig intern kamp där man slåss om kapital för investeringar med andra anläggningar inom koncernen. Med hot om nedläggning eller uteblivet kapital till investeringar spelas de anställda ut mot varandra när ledningen vill ändra produktionsvillkoren.

Man kan konstatera att vad det gäller ägandet inom livsmedelsbranschen så har varje ägarform sina begränsningar och negativa konsekvenser. Men oavsett storlek eller ägarform har den svenska livsmedelsindustrin aldrig kunnat uppträda som en välbehövlig motkraft till handelns tre stora grossister. Resultatet blir att de stora vinsterna uppstår i handelns olika led och inte i livsmedelsföretagen där produktionen sker.

I företag med rötter i landsbrukskooperationen kräver bönderna en hög betalning för sina råvaror, vilket i sin tur medför minskade möjligheter till nödvändiga investeringar och bättre villkor för de anställda. När den svenska marknaden blev konkurrensutsatt genom inträdet i EU fortsatte man allt för länge att producera för en hemmamarknad utan att se möjligheterna till export.

Bland de mindre företagen med en lokal marknad finns många företag som har mycket små marginaler och i princip bara håller sig flytande. De har ofta små möjligheter att utvecklas eller ge utrymme till bättre villkor för de anställda.

Flera av de värsta aktörerna inom livsmedelsindustrin är så kallade Private Equity-bolag (PE), den ”moderna” formen av riskkapitalfonder/utköpsbolag som förenar många av marknadens sämsta sidor. För anställda i PE-bolag väntar ofta en mycket oviss framtid. I ett traditionellt industriföretag består kapitalet av, i storleksordningen, 80 procent eget kapital och cirka 20 procent av lån som företaget betalar ränta på. Om ett företag köps upp av ett PE-bolag blir förhållandet det motsatta eftersom PE-bolaget bara skjuter till 10-20 procent av det egna kapitalet, resten av uppköpet finansieras genom lån. Det uppköpta företags tillgångar lämnas som säkerhet för lånen. När köpet avslutats är det det uppköpta företaget som bär kostnaderna för lånen.

PE-bolag äger i regel det uppköpta företaget under kort tid, cirka 3-5 år. Under den korta tiden pressas så mycket pengar ut ur företaget som det bara är möjligt. Tillgångar inklusive tomtmark och byggnader används för att skrapa ihop fler lån och öka skuldsättningen. Utrymmet för nödvändiga investeringar och bättre villkor för de anställda blir minimalt.

Under 2006 köpte riskkapitalfonder/utköpsbolag upp företag, till ett totalt värde av 725 miljarder USD, vilket motsvarar kostnaden för att köpa hela den nederländska ekonomin eller Argentinas, Polens och Sydafrikas respektive ekonomier tillsammans och ändå få flera miljarder dollar över. Vid en internationell jämförelse ligger de svenska PE-bolagens uppköp på andra plats, räknat i procent av BNP. De som investerar i PE-bolagens riskkapitalfonder förväntar sig väsentligt högre avkastning än vad som gäller vid traditionell aktieinvestering. En avkastning på 20-25 procent är inte ovanlig.

Till de större investerarna i PE-bolagens riskkapitalfonder/utköpsbolag hör olika pensionsfonder. Under 2007 stod pensionsfonderna för 13 procent av finansieringen medan bankerna stod för 8 procent. Bland investerarna återfinns bland annat AMF-pension och statliga AP-fonden. AMF-pension vill i olika sammanhang beskriva sig som bäst klassen. Men är det verkligen att vara bäst i klassen att använda våra pensionspengar till PE-bolagens kortsiktiga uppköp av företag?

Flera av riskkapitalfonderna/utköpsbolagen har sin hemvist i insynsbefriade "skatteparadis" som den engelska kanalön Guernsey. En av dessa fonder är det Wallenberganknutna EQT som satt upp en fond på hisnande 40 miljarder kronor. Merparten av pengarna kommer från pensionsfonder och AP-fonder.

Livs anser att:

- en globalisering på folkens villkor är nödvändig för att utrota krig på planeten, komma tillrätta med globala miljöproblem och garantera alla människor rimliga levnadsvillkor.
- produktionens vinster ska delas av alla.
- politiken på nationell, europeisk och internationell nivå måste finna former för insyn och rättvis beskattning av alla typer av bolag.
- löntagarnas pensionskapital i första hand ska användas för långsiktiga investeringar.

Inte jobb till varje pris!

LIVSMEDELSBRANSCHEN är Sveriges fjärde största näringsgren räknat i såväl omsättning (150 miljarder kronor, 2007) som antal sysselsatta, (cirka 56 000 personer 2007, vilket är omkring en tiondel av det totala antalet anställda inom industrin). Antalet företag inom livsmedelsindustrin har under de senaste åren legat stabilt kring 3 100, varav cirka 1 300 är enmansföretag utan anställda.

ANTAL ARBETSSTÄLLEN OCH ANSTÄLLDA INOM LIVSMEDELSINDUSTRIN 1985-2007

År:	Arbetsplatser	Anställda
• 1985:	3 722	70 165
• 1995:	2 946	63 296
• 2005:	3 114	58 740
• 2007:	3 114	55 879

KÄLLA: Li

Tabellen visar att 14 286 jobb försvunnit från livsmedelsindustrin mellan 1985 och 2007. Observera att siffrorna gäller alla anställda inom näringen, även tjänstemän.

Det dramatiskt minskade antalet sysselsatta inom livsmedelsindustrin under perioden beror till största delen på strukturomvandling inom branschen, arbetsplatser som blivit mindre personalintensiva med modernare teknik. Samtidigt som den enskilde livsmedelsarbetaren kan komma i kläm vid strukturomvandlingar så måste Livs och arbetarrörelsen som helhet se positivt på strukturomvandlingar som innebär att dåliga jobb försvinner och löneutrymmet ökar.

En annan viktig förklaring till att hela industrisektorn och även vår bransch har minskat i antal anställda är att många arbetsuppgifter som tidigare räknats till industrin överförts till tjänsteföretag som utför uppdrag på entreprenad. Det gäller arbetsuppgifter som städning, underhåll och distribution.

Trenden att företag vill avhända sig ansvar för viktiga arbetsuppgifter innebär betydande risker för konsumenterna när det gäller exempelvis livsmedelshygien och säkerhet samtidigt som arbetarna på ett företag riskerar att splittras när stora grupper puttas runt till olika utomstående arbetsgivare och organiseras i andra förbund än de som utför arbetsuppgifter som är direkt knutna till den så kallade kärnverksamheten.

Denna fokusering på vad som kallas kärnverksamhet leder till att arbeten som tidigare betraktades som en del av industriproduktionen övergår till att betraktas som service- och tjänstearbeten.

Vi är övertygade om att de vinster man uppnår på detta sätt är kortsiktiga och på lång sikt farliga för livsmedelsindustrin. Livsmedelsindustrin har precis som annan varuproduktion ett ständigt behov av utveckling av såväl produkter som organisation. Genom att snäva in arbetsuppgifter och definiera om vad som ska betraktas som produktion tappar industrin värdefull kunskap på golvet. När man väl rationaliserat bort den kunskapen är den inte heller så enkel att ta igen.

Att tillverka livsmedel är en känslig verksamhet som ställer stora krav på kunskap, förståelse och nytänkande. Inte bara när det handlar om marknadsföring utan i synnerhet när det gäller själva hantverket. Därför är det på lång sikt farligt för industrin att avhända sig livsmedelsarbetarnas kunskap om den totala produktionskedjan. Outsourcingens kortsiktiga vinster kommer ofelbart att leda till sämre produktutveckling och lägre lönsamhet på sikt genom denna minskade kunskap.

Färre arbetstillfällen

EN ANNAN DEL AV FÖRKLARINGEN till att branschen sysselsätter allt färre är att arbetstillfällen för främst kollektivanställda flyttats utomlands eftersom arbetsgivarna hoppas på högre vinster i länder med lägre löner. Det är en förhoppning som många gånger kan komma på skam och ofta handlar utflyttningarna om en ren modetrend bland företagen. Det faktum att löneläget i allmänhet och över tid stiger betydligt snabbare i de av våra grannländer som fortfarande är låglöneländer gör också att eventuella vinster med utflyttningar antagligen inte kommer att vara långsiktiga.

ANTAL FÖRETAG I LIVSMEDELSINDUSTRIN 2007 FÖRDELADE EFTER STORLEK

Anställda	Företag
0	1 267
1-4	794
5-19	693
20-99	286
100-499	50
över 500	24

KÄLLA: Li, SCB

Tabellen speglar att huvudparten av livsmedelsproduktionen i Sverige är koncentrerad till ett fåtal företag. Trots att bara drygt 140 företag har fler än 50 anställda och bara ett 20-tal företag har mer än 500 anställda så är de flesta i livsmedelsindustrin anställda i de större företagen.

DE STÖRSTA LIVSMEDELSFÖRETAGEN I SVERIGE 2007

	Försäljning miljoner kr	Antal anställda
Lantmännen Livsmedel 1)	13 864	7 147
AarhusKarlshamn	13 005	2 569
Arla Foods	12 195	3 572
Vin & Sprit	10 313	2 104
HK Scan	10 285	3 059
Findus Sverige	5 022	2 287
Unilever Sverige 2)	4 785	1 210
Kraft Foods Sverige	4 385	1 123
Santa Maria	3 775	1 248
Cloetta Fazer	3 253	1 535
Atria Scandinavia 2)	3 146	1 206
Procordia Food	3 100	1 217
Carlsberg Sverige	3 100	1 200
Danisco Sugar	2 874	574
Skånemejerier	2 835	567

Anm. För svenskägda koncerner inkluderas även försäljning och anställda i utländska dotterbolag.

1) Lantmännen Livsmedel omfattar affärsområdena Lantmännen Axa (1 684 mkr), Lantmännen Kronfågel (2 507 mkr), Lantmännen Mills (2 922 mkr) och Lantmännen Unibake (6 751 mkr). 2) 2006

KÄLLOR: Li, årsredovisningar

Livs delar LO:s uppfattning om att vi i fackföreningsrörelsen, i motsats till den moderatledda regeringen, inte vill ha fler jobb till vilket pris som helst. Vi menar att det går att förena fler jobb med bra jobb. I en rapport till LO:s kongress 2008 sammanfattas hur vårt alternativ ser ut.

”Det finns inte en lösning för att nå fler och bättre jobb utan det behövs mängder av åtgärder. Många av dessa styrs av det politiska systemet medan andra är fackliga. Vissa åtgärder bör ske på arbetsplatsnivå och andra på global nivå. LO måste därför arbeta med många områden och på många nivåer.

Kampen för fler och bättre jobb bör utgå från tre goda idéer; den nordiska sysselsättningsmodellen, maktfördelning via kollektivavtal och generell välfärd. Dessa tre idéer var grunden för Sveriges framgångar på sysselsättningsområdet historiskt sett men ska fungera som grundpelare även i framtiden. Givetvis måste de anpassas till den förändrade omvärlden, men de är vägen till fler jobb, bättre jobb.”

(Fler jobb – bättre jobb, LO:s 26:e kongress 2008)

Stabiliseringspolitiken ska syfta till full sysselsättning, hög tillväxt och en jämn inkomstfördelning. Riksbanken, som har huvudansvaret för stabiliseringspolitiken i Sverige, har under lång tid misslyckats med viktiga delar av sitt uppdrag. Riksdagens utvärdering av den självständiga Riksbanken har varit bristfällig. Riksbankens tillämpning av det så kallade utgiftstaket har begränsat utrymmet för en politik som skapar arbete åt alla och är ett hinder för att utjämna konjunkturerna. Om det finns arbetslöshet som beror på för låg efterfrågan bör efterfrågan stimuleras, vid risk för överhettning bör efterfrågan stramas åt.

En bra finanspolitik leder till att den offentliga gemensamma välfärden inte är underfinansierad. En bra finanspolitik innebär att vi alltid kan betala den välfärd vi förbrukar. En dålig finanspolitik innebär självfallet motsatsen, det vill säga att vi – som under den förra borgerliga regeringsperioden – tvingas låna för att kunna betala ut arbetslöshetsunderstöd och sjukpenning.

Vi behöver stabila trygghetssystem och därför behöver vi stabila statsfinanser. Stabilitet i statsfinanserna är ju den enda garantin för oss. Men stabiliseringskravet måste också innebära att vi gemensamt kan lägga undan pengar i goda tider för att gemensamt kunna stimulera hela samhällsekonomin och satsa på arbeten i kristider.

I dag lever vi med ett utgiftstak i statsfinanserna och EU:s regelverk för medlemsstaternas finanspolitik. Taket fastställs tre år i taget.

Industriavtalets fördelar

NÄR DE FACKLIGA ORGANISATIONERNA inom industrin sommaren 1996 bjöd in arbetsgivarorganisationerna till samtal om industrins utveckling, lönebildning och kompetensutveckling togs det första steget mot det *Samarbetsavtal för industriell utveckling och lönebildning* som industrins parter undertecknade den 18 mars 1997.

En bakgrund till Industriavtalet var att statsmakterna hotade att gripa in i lönebildningen om inte parterna lyckades ta sitt ansvar för en samhällsekonomiskt sundare lönebildning. Samtliga organisationer inom industrisektorn ställde sig bakom avtalet i syfte att få till stånd en förhandlingsordning som gynnar den industriella utvecklingen och konkurrenskraften genom en balanserad löneökning.

Efter drygt tio år och tre avtalsrörelser kan vi konstatera att Industriavtalet på många sätt varit fruktsamt för livsmedelsarbetarna. Reallönerna har ökat med mellan 16,2 procent och 20,9 procent beroende på om man inkluderar övertidsersättning. Avtalen inom industrin, som är den mest internationellt konkurrentutsatta sektorn, har blivit normgivande för övriga avtalsuppgörelser inom näringslivet och den offentliga sektorn. Partsrelationerna har kraftigt förbättrats och formerna för lönebildningen har stabiliserats inom samtliga sektorer på den svenska arbetsmarknaden.

LÖNEUTVECKLING ENLIGT KONJUNKTURLÖNESTATISTIKEN
SNI 15+16 livsmedels-, dryckesvaru- och tobaksindustrin

	1998–2007 exklusive övertidstillägg			1997–2007 inklusive övertidstillägg	
	NOMINELLT	REALT		NOMINELLT	REALT
Totalt	31,2	16,2	Totalt	36,2	20,9
Per år	3,1	1,7	Per år	3,1	1,9

KÄLLA: Facken inom industrin

Att det nu finns en spelplan för löneförhandlingar som parterna tycks vara hyfsat nöjda med, och som borde ha neutraliserat alla hot om ingripanden från statsmakterna, innebär inte att allt är frid och fröjd. Intressekonflikter finns kvar och nya dyker upp. Framförallt mellan fack och arbetsgivare, men även mellan olika fackliga organisationer och mellan olika arbetsgivarorganisationer.

Rättvis lön – oavsett kön

ALLT ARBETE ÄR INTE LIKVÄRDIGT och ska inte betalas lika. Lönen för olika arbeten bestäms i en avvägning mellan en bedömning av arbetets svårighet, krav på kunskap och erfarenhet, ansvar, arbetsförhållanden, efterfrågan på arbetskraft och vad som i övrigt kan anses vara rättvist. Löneskillnader på grund av kön har dock inget med rättvisa att göra. Trots ILO-konvention, lagstiftning och kollektivavtal finns osakliga löneskillnader mellan kvinnor och män kvar. Sådana löneskillnader är förbjudna. Varje krona som skiljer ska kunna förklaras.

Orättvisor mellan kvinnor och män har i hög grad att göra med historiska strukturer. Det är viktigt att inse att strukturer inte lever något eget liv utan är beroende av att människor aktivt gör saker. Att arbeta för minskade löneskillnader mellan könen innebär därför att både synliggöra och bryta oönskade mönster och strukturer.

Det finns i vårt samhälle föreställningar kring vilka arbeten som är passande för kvinnor och män. Vård, omsorg, enklare kontorsarbete, ensidiga industriarbeten etcetera betraktas som ytterst passande för kvinnor, medan yrken kopplade till teknik, problemlösning och beslutsfattande är som klippta och skurna för män. Chefskapet har länge varit manligt kodat.

En sammanblandning av föreställningar om vad kvinnor och män bör utföra för arbetsuppgifter och deras faktiska kunskaper talar om att arbetsuppgifter är könsmärkta. Könsmärkningen har styrt rekryteringen i många företag och i många fall också destinerat kvinnorna till lågstatusjobben.

Kvinnor har – oavsett yrkesgrupp – i regel sämre villkor än män. Det går inte att blunda för problemet med lönediskriminering genom att hävda att det rör sig om mindre belopp. På vissa av våra områden är det en löneskillnad på fler tusenlappar mellan kvinnor och män som inte går att förklara. Men även en ihållande löneskillnad på ”bara” 3 procent blir mycket stora belopp under ett helt arbetsliv. För en lågavlönad kvinna rör det sig om drygt en kvarts miljon när skatten är dragen, om reallönen stiger med 2 procent per år.

Enligt diskrimineringslagen måste alla arbetsgivare – i samverkan med de fackliga organisationerna – regelbundet kartlägga och analysera löner

och andra anställningsförmåner. Arbetsgivare med fler än tio anställda måste också upprätta en handlingsplan. Syftet med lönekartläggningen och analysen är att upptäcka, åtgärda och förhindra osakliga löneskillnader mellan kvinnor och män. Det finns olika metoder för att genomföra lönekartläggning.

Att beskriva och vikta kraven för olika arbetsuppgifter kan vara svårt, men det är inget skäl för att inte ge sig i kast med frågan. Arbetsgivaren ska bedöma om förekommande löneskillnader har direkt eller indirekt samband med kön. Bedömningen ska särskilt belysa situationen för grupper av arbetstagare som utför arbeten vilka är kvinnodominerade.

Även problemet med deltidsarbetet är stort. De ofrivilliga deltidsanställningarna ökade under 1990-talet, men återgick sedan till tidigare nivåer. Det är inte helt oproblematiskt att dela upp deltidsarbete i frivilligt och ofrivilligt arbete. OFrivilligt deltidsarbete handlar om att arbeta mindre än vad man själv vill på grund av arbetsmarknadsskäl.

Samtidigt finns det sannolikt många som av andra skäl arbetar deltid, men som inte upplever det som ett frivilligt val. Jobbet är för slitigt. De har huvudansvar för hem och barn så de orkar helt enkelt inte jobba heltid. Om förhållandena såg annorlunda ut skulle de arbeta heltid.

Avtalen och den fackliga styrkan är verktyg som vi ska använda för att skapa bättre villkor för alla löntagare och lika villkor för kvinnor och män. Vi kan teckna avtal om hur vi ska arbeta för jämställdhet i arbetslivet.

Även valet av lönesystem är viktigt eftersom lönesystemen är starka styrmedel i lönesättningen. På arbetsplatser med väl utformade lönesystem som är kopplade till utveckling i arbetet är löneskillnaderna mindre. Det krävs kort sagt aktivt arbete på bred front. Tydliga förbättringar i våra riksavtal – men också ett målmedvetet lokalt arbete för att landvinningarna i riksavtalen ska ge resultat på arbetsplatsen.

Vi tror inte att särskilda jämställdhetspottar är bästa modellen för att höja lönenivån för kvinnliga medlemmar. Problemet är att jämställdhetspotten endast utgör en insamlingsmodell som inte anger hur pengarna sedan fördelas. Metoden kan tvärtom få motsatt effekt då vissa branscher erhåller en större pott att fördela till mansdominerade yrken inom branschen. Områden som redan har ett lågt löneläge erhåller samtidigt ett mindre utrymme att fördela vilket får som konsekvens att höjningen blir mindre än avtalsområden med högre löneläge.

Samtidigt har det visat sig att modellen har stora risker för ”smittoeffekter”, med en spiral av allt för höga löneökningar. Ingen vill ju ha ett lägre lönepåslag än det avtal som först tecknades. Modellen med jämställdhetspott riskerar således att äventyra den normbildning som är direkt nödvändig för svensk arbetsmarknad.

Vi måste istället arbeta mer framgångsrikt med att hitta bättre modeller och avtalskonstruktioner partsgemensamt som tillåter en uppvärdering av kvinnors arbete och en höjning av kvinnors relativa löner, utan att livsmedelsindustrins löneläge i förhållande till andra branscher försämras.

Verktyg för en bättre arbetsmiljö

KAMPEN FÖR EN GOD ARBETSMILJÖ har alltid varit en prioriterad uppgift för fackföreningsrörelsen. Utgångspunkten för arbetsmiljöarbetet har varit visionen om att alla arbeten ska kunna utföras utan risk för liv och hälsa. En nollvision för arbetsrelaterade skador och ohälsa bör därför ligga till grund för arbetsmiljöarbetet i samtliga företag och verksamheter. Det är också grunden för arbetsmiljölagen som säger att alla ska ha rätt till en sund och säker arbetsmiljö.

Undersökningar visar att ohälsan fortfarande är stor och arbetsskadorna många på livsmedelsarbetarnas arbetsplatser. Detta måste bekämpas i samspelet mellan den anställde och arbetsplatsen genom att arbetsplatsen utformas med hänsyn taget till arbetstagarens möjligheter. Arbetsgivare och arbetstagare har här ett gemensamt ansvar att utforma arbetet så att arbetstagaren orkar arbetstiden, arbetsåret och arbetslivet ut.

Vårt arbetsmiljöavtal, som sedan föregående kongress kompletterats med bland annat skrivningar om rehabilitering, företagshälsovård och utbildning, måste nu omsättas på lokal nivå. Med detta verktyg i vår hand måste vi se till att det kommer till praktisk användning och pröva hur långt det räcker.

Ett annat, inom livsmedelsbranschen i huvudsak ännu oprövat verktyg, är användandet av friskvård. Vi vet att arbetstagare som mår bra arbetar bra och om företagen menar allvar med att man vill vara den attraktiva arbetsplatsen, så är arbetstagarnas trivsel och hälsa en viktig del i detta. Regelbunden friskvård stärker arbetstagarnas möjlighet att svara upp mot de krav som arbetslivet ställer – kompetensmässigt, fysiskt, psykiskt och socialt. Allt tyder även på att en ökad satsning på arbetstagarnas trivsel och hälsa ger god återbäring i form av minskad sjukfrånvaro och ökad livskvalitet.

Inflytande och delaktighet är grundläggande faktorer för en bra arbetsplats. Tydliga mål och en klar och tydlig organisation där ansvar och befogenheter går hand i hand är också viktiga faktorer. Hur arbetet är organiserat är av stor betydelse för arbetstagarens utveckling och för hälsa och säkerhet i arbetet.

De företag inom livsmedelsindustrin som utvecklats mest och ökat sin konkurrensförmåga är de som har skapat en arbetsorganisation och en flexibilitet där de anställda varit delaktiga och där förändringen inte enbart skett utifrån företagets villkor. Arbetsorganisation och flexibilitet kommer därför även fortsättningsvis vara stora frågor i framtidens arbetsliv.

Bemanningsfrågorna är bland det viktigaste att bevaka i samband med förändring i arbetet. Med hänvisning till otillräckliga ekonomiska resurser slimmar arbetsgivaren organisationen och arbetstagarna tvingas in i ett allt för högt arbetstempo. Vid organisatoriska förändringar är det därför av största vikt att se över bemanningssituationen, så att ingen tvingas in i ett arbetstempo som på sikt leder till utslagning.

Lösningen behöver inte alltid vara att anställa mer personal. Det kan även vara att ge de anställda som redan finns på arbetsplatsen möjlighet att arbeta på ett bättre och mer ekonomiskt sätt, inte minst genom att kompetensen höjs genom utbildningsinsatser.

Det är viktigt att de lokala parterna gemensamt analyserar konsekvenserna för ohälsa innan en förändring sker av arbetsförhållandena på en arbetsplats. Konsekvensanalyserna ska vara en naturlig del i det fackliga arbetet och prioriteras av den lokala fackliga organisationen.

För att skapa ett aktivt fackligt arbetsmiljöarbete krävs information och utbildning, både för skyddsombud och för övriga fackliga företrädare. Arbetet med arbetsmiljöfrågor måste vara en integrerad del i det fackliga arbetet på arbetsplatsen. För att få förståelse för detta och för att lyckas med integrationen av arbetsmiljöfrågorna krävs ökad arbetsmiljökunskap generellt i den fackliga organisationen.

Det krävs även en ökad arbetsmiljöutbildning i förbundets allmänfackliga utbildning för att samtliga förtroendevalda ska erhålla ökade kunskaper inom området. Även chefer och ansvariga på olika nivåer ska genomgå grund- och vidareutbildning i arbetsmiljöfrågor.

Det är vår övertygelse att införande av kontinuerligt systematiskt arbetsmiljöarbete bidrar till påtagliga förbättringar av arbetsmiljöarbetet. En viktig fråga inom arbetsmiljöområdet är därför hur reglerna om systematiskt arbetsmiljöarbete ska kunna genomföras i praktiken på våra arbetsplatser. För att det systematiska arbetsmiljöarbetet ska bli verkligt effektivt krävs också att alla arbetstagare är delaktiga och förutsätter att arbetstagarna har nödvändiga kunskaper om arbetsmiljön.

Belastningssjukdomarna är vid sidan av olycksfallen de vanligaste hälso problemen på våra arbetsplatser. Ensidiga och upprepade rörelser och tunga lyft är de viktigaste orsakerna. Ofta är det kvinnorna som har de mest enformiga arbetsuppgifterna. Forskningen ger belägg för att det inte enbart är den fysiska utan även den psykiska belastningen som bidrar till att belastningsskador uppstår. Det beror på att stress bidrar till spänningstillstånd i musklerna som på sikt kan ha en förslitande effekt.

Därför måste i regel hela arbetssituationen beaktas om man effektivt ska kunna förebygga förslitnings- och belastningsskador. Ensidig upprepning av snävt begränsade arbetsmoment/arbetsuppgifter under en sammanhängande del av arbetstiden ska inte få förekomma.

Varje sjukskriven arbetstagare måste i ett tidigt skede ges rätt till en av arbetsgivaren utförd rehabiliteringsutredning och en plan för att genomföra åtgärderna. Facket måste driva kraven på förändring och anpassning av arbetsplatsen för att underlätta rehabilitering. Rehabiliteringen sett utifrån ett arbetslivsperspektiv handlar om att gå tillbaka till det gamla arbetet, att börja på ett nytt arbete hos den gamle arbetsgivaren eller att börja på ett nytt arbete hos ny arbetsgivare.

Den moderatledda regeringens beslut om förändringar i lagen om allmän försäkring kommer enligt vår bedömning att kraftigt öka antalet rehabiliteringsärenden på arbetsplatserna. Den tidigare steg för stegmodellen har ändrats till något som kallas rehabiliteringskedja. Denna kedja bygger på snävare och mer bestämda tidsgränser för hur och när den sjukes arbetsförmåga ska prövas när rätten till sjukpenning avgörs. Sjukpenningen är nu tidsbegränsad och ges i högst 364 dagar under en period av 450 dagar. Förändringen kommer förmodligen att leda till att mer press sätts på individen och att otryggheten ökar.

Omställningsavtal även vid sjukdom

OMSTÄLLNINGSAVTALET som i dag omfattar dem som blir uppsagda på grund av arbetsbrist är ett gott exempel på att tidiga insatser har lönat sig. Vår uppfattning är att omställningsavtalet också ska innefatta rehabilitering. En rehabilitering där medlemmen både har en tryggad inkomst under rehabiliteringstiden och får möjlighet till professionell hjälp med att komma vidare till nya arbetsuppgifter. Det skulle även vara en vinst för samhället i form av minskad sjukpenning, socialbidrag och fler arbetade timmar. Därför är det även rimligt att samhället bidrar med finansieringen.

Till de traditionella arbetsmiljöproblemen inom livsmedelsindustrin kommer nu även internationella varningar om skadlig inverkan från tillsatser och ersättningsmedel som tillsätts i produkterna. Ämnen som utan granskning med riskbedömning används inom livsmedelsproduktionen. Ett sådant exempel är artificiellt framställd diacetyl. Produkter med diacetyl anses ofarliga för människor att äta men eventuella hälsorisker för livsmedelsarbetare som exponeras för medlet under lång tid i tillverkningsprocessen har inte undersökts.

Det finns därför heller inga gränsvärden satta för vilken exponering man kan tillåta. Försiktighetsprincipen måste alltid tillämpas när nya tillsatser och ersättningsmedel införs i produktionen.

Livs anser att:

- ökad rörlighet på arbetsmarknaden ska bygga på frivillighet och utveckling och inte på konkurrens med lägre löner och sämre villkor.
- att industrin måste besinna sig när det gäller utflyttning av produktionen i syfte att uppnå kortsiktiga vinster.
- arbetsmiljöarbetet ska fortsätta att prioriteras och utvecklas, exempelvis avseende arbetsorganisation och bemanning.

Spelreglerna på arbetsmarknaden måste ses över!

NÄR NÖDVÄNDIGA OMSTÄLLNINGAR sker på en arbetsmarknad som hela tiden omstruktureras ska vi löntagare hela tiden veta att vi är trygga. Kanske inte med att vi i alla lägen har våra anställningar kvar. Men med att vi får ett nytt jobb eller möjlighet till utbildning och att vi får en god försörjning under hela den processen.

Flexicurity (av *flexibility*, flexibilitet, och *security*, säkerhet) betecknar en välfärdsmodell med en pro-aktiv arbetsmarknadspolitik. Det karakteriseras av lätthet att anställa och säga upp, vilket ökar flexibiliteten för arbetsgivare, samtidigt som arbetssökande erhåller relativt hög ersättning, vilket medför trygghet. Modellen innebär att samhället ställer samma förväntningar på hela befolkningen, till skillnad från exempelvis de franska ungdomsarbetslagarna, nämligen är man arbetslös så ska man kontinuerligt söka arbete eller vidare utbildning för att få tillgång till och erhålla arbetslöshetsersättning.

LO-rapporten *Tryggare på andra sidan sundet?* tar upp ämnet flexicurity i Danmark. Modellen implementerades först i Danmark av den socialdemokratiska premiärministern Poul Nyrup Rasmussen på 1990-talet. Allt fler aktörer på den svenska arbetsmarknaden talar med beundran om den danska modell som lett till högre sysselsättning än i de flesta andra EU-länder. Den danska modellen har också lyfts fram som ett föredöme i EU:s arbetsmarknadsdiskussioner.

Sveriges och Danmarks ekonomi har fler likheter än olikheter, med relativt hög sysselsättning och god förmåga till omställning. De stora utmaningarna för framtiden är också mycket lika. Sysselsättningsgraden måste höjas och antalet arbetade timmar öka. Båda länderna har en stor utmaning med att i så hög grad som möjligt rehabilitera de grupper som står utanför arbetskraften av sjukdomsskäl. Båda länderna har också en gemensam utmaning i att förbättra resultaten från utbildningssystemet.

När den danska regeringen införde sitt system så var det en reform i tre delar. Anställningsskyddet minskades, turordningsregler upphörde, även om uppsägning inte får ske på "osaklig grund". I utbyte fick facket höjda ersättningsnivåer och utbyggd rätt till a-kassa. Samtidigt genomfördes en kraftfull satsning på aktiva arbetsmarknadsåtgärder, i första hand utbildning, som samhället garanterade.

Den danska modellen är långt ifrån billig för skattebetalarna. Danmark satsar nästan dubbelt så mycket som Sverige på arbetsmarknadspolitik och a-kassa räknat som andel av BNP.

Att anställningen inte längre är den främsta tryggheten utan de kraftigt förbättrade villkoren för omställning på arbetsmarknaden har, lite poetiskt, kallats för "vingarnas trygghet". När rörligheten på arbetsmarknaden ökar så minskar samtidigt motivationen för att, av rädsla för att hamna först i sist-in-först-ut-kön, bita sig fast vid jobb som man egentligen inte trivs med. Starka kollektivavtal och trepartsöverenskommelser är avgörande förutsättningar för en väl fungerande flexicurity.

Det finns mycket att lära av den danska modellen för flexicurity, även om det också finns olikheter mellan de båda länderna och vi skulle ha svårt att kopiera det danska systemet rakt av. Geografin är en sådan skillnad. Danmark är ett litet land och man kan ta ett nytt jobb nästan var som helst utan att behöva flytta.

För en svensk arbetssökande är det orimligt att kraven för att vara berättigad till a-kassa ställs så att han eller hon kan tvingas flytta långa sträckor och ofrivilligt riva upp familjeband och andra sociala band. En annan skillnad är företagsstrukturen. Danskarna har få stora företag, Sverige betydligt fler. Det leder till att vi har en större osynlig rörlighet inom företagen.

Avtal är bättre än lag

BETYDANDE AVSNITT av arbetsrätten, som idag regleras genom lag, bör i framtiden regleras i avtal så att olika branscher och näringar kan få de bästa tänkbara villkor i förhållande till sina förutsättningar.

Frågan om lag eller avtal kan synas irrelevant och reduceras till en formfråga. Om valet mellan lag och avtal enbart är en formfråga är det logiskt att tänka sig att en facklig organisation, varje gång den vill åstadkomma en förändring, först funderar över hur frågan ska drivas. Ett resultat kan vara att facket bestämmer sig för att först driva frågan avtalsvägen och om detta inte går driva frågan politiskt i syfte att få till stånd en lagreglering. Att det finns två möjliga vägar skulle då kunna vara en fördel och borde rimligen öka chanserna att få till stånd den förändring som är önskvärd.

Väljer de fackliga organisationerna att inta ett sådant förhållningssätt, är det rimligt att anta att också arbetsgivarna och statsmakterna intar samma ståndpunkt. Det är upp till respektive företrädare att i varje situation försöka nå sina mål på bästa sätt, oavsett om det sker via kollektivavtal eller lag. Ett sådant förhållningssätt innebär att varje aktör i varje situation, utifrån rådande omständigheter och eget intresse, kan välja en förändring med den metod, avtal eller lag, som för tillfället innebär störst chanser till framgång.

Ett sådant förhållningssätt leder dock ofta till ett antal problem. Det beror på att ett val av regleringsform också är ett val av vem som ska reglera frågan. Det är ett val av vem som ska bestämma normerna på arbetsmarknaden. Är det parterna eller statsmakterna?

Om parterna ska kunna bestämma normerna behövs en långsiktighet i partsrelationen. Väljer en part ena gången att ta upp en fråga med motparten och nästa gång att ta upp frågan med ett eller flera politiska partier bryts denna relation ner. Därtill förändras det politiska läget som bekant med jämna mellanrum och då kastas gamla uppgörelser över ända utan förhandling.

För att förhindra denna typ av problem behövs ett tydligt och konsekvent förhållningssätt från såväl arbetsgivare som fack. Det parlamentariska läget i riksdagen förändras över tiden. Vad en regering har gjort

kan sedan rivas upp av en annan för att därefter återinföras av en tredje regering. Inför valet 2006 hade den socialdemokratiska regeringen ett antal förslag och den borgerliga alliansen andra förslag inom arbetsrättens område. Valutgången blev då avgörande för frågornas lösning.

Om arbetsgivare och fackföreningar väljer att söka lösa frågor och problem i arbetslivet via avtal eller lagstiftning utifrån vilken som för tillfället har störst möjlighet till framgång blir arbetsvillkoren instabila. På sikt urholkas då också kollektivavtalets ställning. Erfarenheten säger oss att det skulle ge mer av stabilitet och stärka kollektivavtalets betydelse om arbetsmarknadens parter i framtiden i ökad utsträckning kunde hantera olika aktuella problem.

Regleringen av arbetstagarnas rättigheter och anställningsförhållanden bör därför i betydande utsträckning överlåtas åt arbetsmarknadens parter. En given förutsättning är att parterna är överens om att svenska kollektivavtal gäller för alla arbetstagare som utför arbete i Sverige oavsett nationalitet.

Att reglera viktiga delar av arbetsvillkoren liksom alla former av lönevillkor i rikstäckande kollektivavtal är en central del av den svenska arbetsmarknadsmodellen. Vi skiljer oss därmed från de länder som valt lagstiftning framför avtal. I stora delar av Europa bestäms minimilöner av de nationella parlamenten.

Därför förutsätts att EU-direktiv på arbetsmarknadens område ska leda till nationell lagstiftning, medan vi i Sverige måste visa att svenska kollektivavtal fungerar väl för implementering av EU-direktiv och därmed garantera arbetstagarna samma skydd som lagstiftning.

Modellen främjar starka fackliga organisationer med en hög organisationsgrad eftersom hög organisationsgrad ger styrka i förhandlingar och en möjlighet att driva på för solidarisk lönepolitik och jämställda löner. Ur löntagarnas perspektiv är också kollektivavtal en demokratisk väg till inflytande.

Fördelarna med kollektivavtal är flera också sett ur ett arbetsgivarperspektiv. Dels råder fredsplikt under avtalsperioden vilket leder till att produktionen inte avbryts i ständiga konflikter. Dels kan parterna inom en viss sektor förhandla fram pragmatiska lösningar på specifika problem för just den branschen, något som lagstiftaren har svårt att göra då den reglerar villkoren för hela arbetsmarknaden. Arbetsgivare och anställda

har därmed ett gemensamt intresse att värna de överenskommelser som finns i avtalen.

Om man missbrukar varandras förtroende riskerar man att tappa kollektivavtalet som regleringsinstrument och därmed den flexibilitet som behövs för att hitta en balans mellan ekonomisk effektivitet och de anställdas trygghet. Att en stor del av arbetsplatserna och de anställda omfattas av kollektivavtal är helt grundläggande för fackets legitimitet och för tilliten till den svenska modellen med starka parter på arbetsmarknaden.

Fundamentet i den svenska arbetsrätten är starka parter på arbetsmarknaden och kollektivavtal som främsta instrumentet att reglera anställningsvillkoren. Partsöverskridande avtal skapar trygghet på svenska arbetsplatser. Fackliga organisationer och arbetsgivarorganisationer har ett gemensamt ansvar för att avtal tecknas på samtliga arbetsplatser och att tecknade kollektivavtal efterlevs.

När världen nu allt mer globaliseras blir det än viktigare med kollektivavtal. Då kan arbetsgivare inte heller spela ut svenska livsmedelsarbetare mot utländsk arbetskraft som arbetar här tillfälligt. Svenska löner ska inte kunna dumpas.

Livs anser att:

- omställningsförsäkringarna vid arbetslöshet måste byggas ut.
- statsmakterna måste agera med större respekt för avtalsslutande parter och i första hand överlåta frågornas lösning till parterna.
- nivåer i svenska kollektivavtal ska inte kunna understigas för arbete i Sverige oavsett arbetstagarnas nationalitet.
- arbetsgivarna måste försvara kollektivavtalets ställning.

Konsumenten har valet!

DET SERVERAS CIRKA fem miljoner enportionsrätter varje dag i Sverige och siffran ökar hela tiden. Samtidigt som intresset för att se TV-program om matlagning och köpa exklusiva kokböcker ökar så vill hushållen lägga allt mindre tid på vardagsmatlagning. Se där ett av många exempel på märkliga paradoxer när det gäller våra konsumtionsmönster.

Konsumenternas beteenden och matvanor är det som slutligen avgör hur livsmedelsindustrin kommer att utvecklas i Sverige och i världen. Företagsledare, forskare, trendanalytiker, politiker... Många är de som försöker skönja konturerna av framtiden och morgondagens konsument. Men eftersom det är en osannolik mängd faktorer, varav många är motsägelsefulla, som spelar in för konsumenternas val så är det bara att konstatera att visdomsorden om framtiden gäller även i fråga om livsmedelsindustrin: Det är svårt att sia, särskilt om framtiden.

Krig och terror, naturkatastrofer, dödliga pandemier eller bara en rejäl finanskris – något av detta kan på kort tid kasta omkull våra förväntningar om vad som kommer att hända, vad människor kommer att välja och hur marknadens villkor kommer att se ut.

En viktig, långsiktig utvecklingstendens går dock att urskilja, nämligen att konsumenterna blir allt kunnigare. Det är därför ingen djärv gissning att några av de tendenser som vi idag ser bland dagens konsumenter kommer att förstärkas. Exempelvis är intresset för ekologisk och klimatvänligare mat, hälsomedvetandet, rättvisetänkandet och medvetenheten om arbetsförhållandena i hela matproduktionskedjan samt djurrättsperspektivet faktorer som med all sannolikhet kommer att fortsätta att växa i betydelse för hur konsumenterna kommer att göra sina val.

Biologerna och livsmedelsdebattörerna Stefan Edman och Bo Thunberg har listat några viktiga utvecklingslinjer som direkt eller indirekt kommer att påverka hur den svenska matmarknaden kommer att utvecklas:

- *Befolkningen blir äldre och äldre. Allt färre yngre i produktiv ålder ska bidra till försörjningen av allt fler äldre.*
- *Storleken på hushållen fortsätter att minska. Andelen enpersonshushåll ökar.*
- *Nya familjestrukturer är en realitet. Den traditionella varianten ”mamma, pappa, barn” är bara en av många samlevnadsformer.*
- *Världen är inte längre där borta utan mitt ibland oss. Invandrare och alla som besöker andra kulturer tar med sig nya matidéer, ingredienser och koncept hem. Det gamla och det nya mixas till ett nytt, mångkulturellt matutbud.*

(Edman/Thunberg: Matsmart, Gullers, 2008)

Ett perspektiv som ofta förbises när frågan om framtidens mat och livsmedelsindustri diskuteras är klassanalysen. Marknaden gör sig visserligen beredd på att klassklyftorna kommer att fortsätta att växa genom en alltmer segregerad handel och fortsatta satsningar på stökiga lågprisbutiker och billiga EMV-produkter. Men i diskussionen om mat är det många, även annars progressiva, debattörer som helt glömmer bort klassperspektivet till förmån för miljö, hälsa, djurrätt och idylliska lokalsamhällen. Det är ett stort misstag.

En miljö- och klimatanpassad matproduktion som bara en mindre del av befolkningen anser sig ha råd att ta del av, medan de stora volymerna fortsätter att produceras på ett sätt som plundrar planeten, räcker inte för vända utvecklingen. För att folkhälsoeffekterna av de snabbt växande kunskaperna om hälsosam mat ska slå igenom på allvar krävs det att hela befolkningen har kunskaper och ekonomi som gör det möjligt att ta till sig de nyttigare produkterna.

Matens pris är fortfarande den helt avgörande faktorn vid valet av produkter för en stor del av befolkningen. Utmaningen ligger i att de stora volymerna mat måste produceras på ett sätt som är rättvist mot arbetarna i alla led, djuretiskt genomtänkt, klimatsmart och miljövänligt samt gott, sinnligt och hälsosamt för konsumenterna. För att detta ska bli möjligt är det nödvändigt att maximalt utnyttja den moderna tekniken och i många fall är det stordriftens alla fördelar som är den bästa lösningen.

Det är de stora matproducenterna som producerar de stora volymerna för jordens befolkning och så kommer det att fortsätta att vara. Att bortse från detta och tänka sig framtidens livsmedelsproduktion som i huvudsak småskalig och decentraliserad innebär att lämna arbetarklassen i bakvattnet och är även en återvändsgränd för den som vill vara med att bygga en hållbar värld.

De mindre matproducenterna kommer dock även i framtiden att ha en viktig funktion vid sidan av de stora jättarna. Det finns många exempel på att små matproducenter går i spetsen när det gäller miljö och hälsa. De är ofta mycket innovativa och utvecklar nya produkter som berikar och inspirerar.

I stora delar av Sverige måste råvaruproduktionen kombineras med olika former av livsmedelstillverkning för att mindre och medelstora jordbruk ska vara lönsamma. Samhället måste därför stimulera en utveckling av småskalig livsmedelsindustri genom att de regionala stöden knyts till utveckling av lokal produktion.

Världssvälten överskuggar allt

NÄR VI TALAR OM MAT OCH HÄLSA är det lätt att tankarna går till de många som plågas av välfärdssjukdomar av olika slag i den industrialiserade världen, men det allra största hälsoproblemet kopplat till livsmedel är fortfarande svält och undernäring, det vill säga brist på nödvändiga livsmedel.

Antalet hungriga i världen beräknas till strax under en miljard människor. De hungriga har enligt FN:s fond för jordbruksutveckling under de två senaste åren ökat med närmare 100 miljoner.

Tendensen är något motsägelsefull: samtidigt som antalet hungriga ökar så får också en ännu större grupp människor i många utvecklingsländer allt bättre levnadsvillkor. Med folkökning och bättre levnadsvillkor beräknas världen behöva dubbelt så mycket livsmedel år 2050 jämfört med i dag. Den stora utmaningen är att öka livsmedelsproduktionen. Jordbruket måste bli mer robust och hållbart och få fram mycket mer mat per hektar.

Den enskilt viktigaste faktorn bakom att världen inte har förmått utplåna eller ens minska antalet svältande trots ökande jordbruksproduktion är omläggningen av odlingen från tillverkning av matgrödor till produktion av biobränslen. Mellan 20 och 50 procent av mat- och foderråvarorna i viktiga produktionsländer fyller i dag bensintankar i stället för magar. Majs som idag pumpas rakt in i USA:s etanolproduktion räcker för att råda bot på matbristen i världens alla låginkomstländer.

Uppskattningar ger vid handen att om den inhemska produktionen ska nå EU:s obligatoriska mål för biobränslen i vägtransporter måste hälften av all EU:s åkermark användas till annat än livsmedelsproduktion.

Varför en övergång till biobränslen så ofta pekats ut som ett skydd för miljön är obegripligt. När alla insatsvaror och slutprodukter tagits med i beräkningen visar det sig att den energi, varav merparten är oljebaserad, som krävs för att producera en given enhet biobränsle är avsevärt större än den som biobränslet självt innehåller.

Men även om forskarna skulle hitta metoder som gör att biobränslen verkligen var ett bidrag till en bättre miljö och en klimatsmartare värld så är det i dagsläget – så länge en enda människa fortfarande lider av

hunger, svält eller undernäring på grund av livsmedelsbrist – djupt omoraliskt att producera biobränslen på jordbruksmark som kan användas för matgrödor. Eller som FN:s särskilda rapportör om rätten till mat Jean Ziegler uttrycker saken: ”Att producera biobränslen i dag är ett brott mot mänskligheten.”

I vår del av världen är brist på mat sällan något hälsoproblem. Även om svält och undernäring ibland kan förekomma även i Sverige så brukar det då oftast finnas mer komplexa orsaker bakom än avsaknad av livsmedel.

Däremot plågas alltför i vår del av världen av välfärdssjukdomar på grund av bland annat livsmedel och njutningsmedel. Vi äter omkring 70 ton mat under ett liv så det säger sig själv att våra vanor och ovanor när vi konsumerar mat och dryck har avgörande betydelse för hälsan. Fetma, som både är en sjukdom och en riskfaktor för många sjukdomar, och andra folksjukdomar som diabetes, flera former av cancer, hjärt- och kärlsjukdomar är exempel på sjukdomar där mönstret för konsumtion av livsmedel och njutningsmedel är av mycket stor eller helt avgörande betydelse.

Glädjande är att matkonsumtionen i Sverige präglas av en kraftigt ökande hälsomedvetenhet och att konsumenterna år för år förändrar sin konsumtion i riktning mot en hälsosammare livsstil. Många livsmedelsföretag har tagit fram nya produkter eller ändrat sammansättningen av redan befintliga produkter för att svara upp mot konsumenternas krav på hälsosammare livsmedel.

Det är en utveckling som på alla sätt måste stimuleras av samhället. Det är särskilt viktigt att resurserna satsas så att medvetandet om kost och hälsa når hela befolkningen eftersom det i dag finns en tendens att vissa grupper som medelklass, kvinnor och storstadsbor har förbättrat sina kostvanor mer än arbetarklass, män och landsortsbefolkning.

När det gäller bruket av njutningsmedlet tobak vet vi idag bortom allt tvivel att det är förenat med stora hälsorisker och, på gruppnivå, betydligt sänkt medellivslängd. När det gäller rökt tobak är hälsoriskerna större än för tuggtobak och snus. Hälsoriskerna när det gäller rökt tobak är också betydande för användarens omgivning. Snus och tuggtobak har hjälpt många inbitna rökare att sluta och utgör definitivt ett bättre alternativ än rökt tobak. Eftersom snus och tuggtobak är förenat med mer begrän-

sade hälsorisker än rökt tobak är det vår uppfattning att produkterna bör få säljas på samma villkor som rökt tobak till vuxna konsumenter i Europeiska Unionen.

EU:s nuvarande förbud mot snus syftar i verkligheten bara till att skydda andra staters cigarettproduktion och tobakskapital. Förbudet strider mot sitt påstådda syfte, att slå vakt om folkhälsan.

Genteknik en möjlighet?

SÅ KALLAD FUNCTIONAL FOODS och annan hälsomat är produktområden som ännu så länge bara är i sin linda, men som inger förhoppningar för framtiden. Främst för folkhälsan men också för den svenska livsmedelsindustrins utveckling. Functional foods eller mervärdesmat är livsmedel som är utvecklade för att ge en specifik fysiologisk hälsoeffekt. Denna effekt ska vara vetenskapligt dokumenterad. Ännu så länge har bara en handfull produkter godkänts och fått branschens märkning för functional foods, hp-info-märket.

Svenska forskare ligger i frontlinjen på området och många nya livsmedelsprodukter som säljs med vetenskapligt dokumenterade hälsopåståenden väntas de närmaste åren.

Ett annat forskningsområde som orsakat både oro och hopp är den revolution som gentekniken innebär när det gäller främst växtförädling men även avel. GMO, genetiskt modifierade organismer, avser såväl växter som djur och bakterier, men ur livsmedelsproduktionens synpunkt är det växter som majs, ris, potatis och raps som ligger närmast till hands att förhålla sig till. Om hörnet väntar möjligen även GMO-skogsbruk och GMO-fiskodling.

De ivrigaste förespråkarna för GMO talar om gentekniken som det största som hänt mänskligheten sedan jordbruksrevolutionen, alltså viktigare än såväl industrialismen som det moderna informationssamhället. När jordbrukssamhället växte fram kunde de markområden som behövdes för att föda varje människa begränsas med flera hundra procent vilket lade grunden för bofast befolkning, städernas framväxt, vetenskapen och till slut det moderna samhället.

I dag är vi tillbaka på den punkt där jordens resurser inte längre räcker till och de arealer som behövs för att föda varje människa måste återigen begränsas om ytorna ska räcka till mat och välfärd för alla. Här kan förhoppningsvis genteknik vara lösningen.

Kritikerna till GMO varnar för att manipulerade grödor kan sprida sig i naturen och att konsekvenserna är svåra att förutse. Den biologiska mångfalden kan vara hotad. Det finns också oro för att GMO-grödor inte är lika nyttiga som icke-genmodifierade grödor.

Det är viktigt att all verksamhet som gäller GMO står under politisk kontroll och myndigheters tillstånd och tillsyn. Inom EU regleras detta av en gemensam lagstiftning som alla medlemsstater måste följa. Lagstiftningens syfte är att skydda människors och djurs hälsa samt miljön. Miljö- och hälsoriskerna ska analyseras och konsekvenserna av eventuella skador ska värderas innan tillstånd får ges. Försiktighetsprincipen ska gälla.

GMO ställer också frågor om makt och ägande på sin spets. Vi har redan sett hur strider om patent och äganderätt försenat spridningen av en viktig GMO-produkt, det så kallade gyllene riset som forskare lyckats ta fram. Samtidigt som hundratusentals barn i tredje världen blir blinda på grund av A-vitaminbrist höll kommersiella och juridiska strider på att knäcka hela projektet med att sprida det nya riset. Riset används nu, sedan företagen gått med på att släppa sina patenträttigheter, i flera länder. Om det lever upp till forskarnas förväntningar återstår att se.

De marknadskrafter som är aktörer på den framtida jättearenan hälso-mat, som functional foods, samt växtförädling och djuravel med exempelvis GMO måste stå under politisk kontroll. Forskarnas landvinningar ska komma hela mänskligheten till godo.

Globala rättigheter

RÄTTEN TILL FÖRENINGSFRIHET, organisationsrätt och erkännande av rätten till kollektiva förhandlingar och avtal är kärnan i den fackliga kampen för ekonomisk och social rättvisa runt om i världen. I Sverige är det få som öppet ifrågasätter dessa rättigheter även om lömska angrepp på fackföreningsrörelsen duggar tätt även hos oss.

Konsumenternas önskan om produkter som tillverkats på ett sätt som i alla led bygger på respekt för arbetskraftens sociala och ekonomiska villkor visar sig bland annat genom märkningar och certifieringar som ”Rättvisemärkt/FairTrade”. För den oberoende organisationen Rättvisemärkt/FairTrade gäller generella kriterier som utgår från ILO:s åtta kärnkonventioner och handlar om grundläggande sociala och ekonomiska villkor, till exempel lön, arbetstid, diskriminering, hälsa och säkerhet. Här finns också minimikrav vad gäller miljö. Dessa kriterier skiljer sig lite om producenten är en enskild odlare (småskaligt jordbruk) eller en större arbetsgivare med anställd arbetskraft.

Frågan om barnarbete är av högsta prioritet när vi diskuterar mat och rättvisa.

Det finns 132 miljoner barn mellan 5 och 14 år som arbetar i jordbruket. Det motsvarar 70 procent av alla barnarbetare i världen. Barnarbetare i jordbruket blir systematiskt skadade av bland annat farliga ämnen. I många länder finns barnarbetare också i andra led av leveranskedjan från jord till bord, exempelvis inom livsmedelsindustrin, hotell- och restaurangnäringen och dagligvaruhandeln.

Barnarbete inom jordbruket förekommer också i industrialiserade länder. I USA arbetar 300 000 barn på stora plantager med att plantera, rensa ogräs eller plocka bomull eller meloner. Enligt Human Rights Watch får varje år 100 000 barn i USA skador som uppkommit genom arbetet i jordbruket. Det är en skam att ett av världens rikaste länder i stor skala utnyttjar barnarbetare i jordbruket.

En vanlig uppfattning är att det är omöjligt att få bort barnarbetet inom jordbruket. Inget kan vara mera fel. Barns villkor är möjliga att förändra om världssamfundet tar frågan på allvar. Ett första steg är att kräva

av alla arbetsgivare att de sluter kollektivavtal med sina fackliga motparter om att övervaka att barnarbetet försvinner i alla leveranskedjor.

Den svenska regeringen måste kräva att alla länder undertecknar ILO-konventionen 182 om de värsta formerna av barnarbete. Det krävs också att myndigheter runt om i världen aktivt övervakar att konventionen efterlevs.

Mat och miljö

DAGENS 6,6 MILJARDER MÄNNISKOR kommer om femtio år att vara mer än nio miljarder. Vi kommer att vara femtio procent fler som dagligen ska mättas samtidigt som vi har klimatförändringar, vattenbrist och andra miljöproblem hängande över oss. Mer än en fjärdedel av växthuseffekten har sitt ursprung i livsmedelsproduktionen. Så visst är livsmedelsindustrin avgörande för hur det kommer att gå för vår planet.

De många frågor som har med världens livsmedelsförsörjning och miljön att göra är komplexa, men vi får inte drunkna i hopplöshet. Vi kan förändra och förbättra, både på individuell nivå och i ett globalt perspektiv. För att klara utmaningarna talar forskare om ”den hoppfulla oron” som en bra medelväg mellan stark oro och stort hopp.

Är man moraliskt suspekt för att man vill njuta av en god köttbit och dricka vatten på flaska därtill? Att undvika svartvitt tänkande är nödvändigt för att kunna bära oron och göra något konstruktivt av den. Att undvika förutfattade meningar och hålla huvudet kallt när givna ”sanningar” haglar i debatten är också mycket viktigt. En vanlig åsikt är till exempel att stordrift och långa transporter i allmänhet påverkar klimatet negativt.

Storskalig produktion är i verkligheten ofta det bästa alternativet ur miljösynpunkt. När det gäller transporter är det valet av transportmedel (hellre båt och tåg än flyg, hellre stora lastbilar än små), väl fyllda lastrum och väl anpassade förpackningar de avgörande faktorerna ur klimatsynpunkt.

I livsmedelskedjan är ofta transporten mellan hem och butik den värsta boven, den handling som ger upphov till det största antalet koldioxidekvivalenter per enhet mat. Nya modeller med internethandel och direktdistribution av livsmedel till konsumenterna har av bland annat Naturvårdsverket framhållits som ett klimatsmart alternativ för framtiden, långt effektivare än att på egen hand ta den begagnade bensinbilen till gårdsbutiken.

Det är samtidigt lätt att se det sjuka i att lax från Nordatlanten flygs till Thailand för att fileas och packas och sedan flygas tillbaka till Skandinavien. Så även om det är vår övertygelse att stordrift innebär många fördelar

för klimatsmart livsmedelsproduktion så måste de orimliga transporterna begränsas genom att företagen tvingas att betala de miljökostnader som man orsakar.

Köttproduktionen, som ökar snabbt, står enligt FAO globalt sett för nästan en femtedel av växthuseffekten. Det tycks som om ökat välstånd är intimt sammankopplat med ökat köttätande, men världen klarar inte av den hela tiden ökande mängden idisslare.

Ett av de största problemen när det gäller köttproduktionen är att djuren utfodras med kraftfoder i stället för genom bete. Vi håller på att få ett jordbruk som producerar mat till djur i stället för mat till människor. Samtidigt är mjölkprodukter och kött med nyttiga omega 3-fetter viktiga ingredienser i en balanserad kost. Den svenska animalieproduktionen är också avgörande för att hålla det öppna kulturlandskapet levande.

Sverige måste som ett av världens rikaste länder gå i spetsen för en sundare köttproduktion och ett bättre köttätande, till exempel genom att vi väljer kött från betande djur och vilt i stället för kött från djur som utfodrats med kraftfoder. För framtiden är forskarna positiva till att finna metoder för klimatsmartare köttproduktion, även om de försök som gjorts med att minska idisslarnas gasproduktion med annan kost och liknande hittills inte varit särskilt lyckosamma.

Ett huvudspår är därför att vi kommer att tvingas minska vårt köttätande i den rikare delen av världen. I ett lite längre perspektiv, vissa forskare talar om ett tjugotal år, kan köttindustrin få tillgång till kött som odlas i bioreaktorer istället för att slakta djur. Tekniken för en köttproduktion utan djur finns redan i dag och ledande svenska forskare på området är hoppfulla.

Miljö- och klimatfrågornas globala karaktär gör att tankarna på Sveriges och EU:s relativa betydelse onekligen tränger sig på. Vad kan lilla Sverige, eller för den delen Europa, göra så länge länder som USA och Kina inte tycks ta frågorna på allvar? I det sammanhanget är det viktigt att påminna om det goda exemplets makt. Vi som medborgare måste trycka på Sveriges regering och EU:s styrande organ för att använda alla till buds stående medel för att i sin tur pressa länder som USA och Kina att ta sitt ansvar.

Förädlingen av livsmedel, den del i livsmedelskedjan som vi livsmedelsarbetare deltar i genom vårt yrkesliv, står totalt sett för en mindre del

av de miljöfaror och klimatutsläpp som hela kedjan från jord och hav till bord förorsakar. Det förringar givetvis inte på något sätt det ansvar som branschen har för att bidra till en hållbar värld, men är samtidigt viktigt att konstatera för att behålla perspektiven. Det är inom jordbruket och i transportleden som de mest avgörande insatserna inom livsmedelskedjan kan och måste göras.

EMV ett hot mot industrin

EGNA MÄRKESVAROR, eller EMV, som det kallas i dagligt tal har under de senaste åren fortsatt att ta andelar i dagligvaruhandelns utbud. Den starka frammarschen för EMV är inspirerad av trender i andra europeiska länder. Efter att under flera år ha ökat sina andelar på marknaden ser det i början av 2009 ut som om läget stabiliserat sig, EMV kan till och med ha stagnerat något.

Pådrivare för EMV är naturligtvis handeln och de tre stora livsmedelsblocken Ica, Coop och Axfood som ser en möjlighet att skaffa sig större makt över produktionen och degradera tillverkarna till rena underleverantörer utan egen profilering. Därigenom kan handelns marginaler bli större på bekostnad av tillverkningsindustrin.

Många livsmedelsindustrier som börjat tillverka EMV har också fått se sina vinster minska. Följden blir att man inte heller får något över att investera i produkt- eller teknikutveckling. Detsamma gäller naturligtvis möjligheterna att bedriva kompetensutveckling för livsmedelsarbetarna. En fortsatt expansion av EMV kommer med största säkerhet att leda till att tryggheten för de svenska livsmedelsarbetarna hotas, att löneutrymmet minskar och att nödvändiga investeringar i arbetsmiljö och kompetensutveckling eftersätts.

EMV är inte heller någon bra affär ur konsumenternas synvinkel. Det är helt enkelt för svårt för konsumenterna att kontrollera var produkterna är tillverkade. Om de tre stora blocken inom dagligvaruhandeln hade brytt sig om konsumenterna hade de också lagt sig vinn om att inte föredra EMV utan satsat mera på att exponera kvalitativt bättre livsmedel.

Konsumenterna har rätt att veta vad det är man köper. I så gott som alla undersökningar anger de tillfrågade konsumenterna följande faktorer som viktiga vid inköp:

- Valfrihet och ett rikt utbud av produkter.
- Tydlig information om produktens ursprung och vem som tillverkat den.
- Prisvärda produkter.
- Tydlig information och deklaration om vad produkten innehåller samt hur tillverkningen gått till med både etiska och miljömässiga aspekter.
- Information om produktens användningsområden.

De ovanstående kraven är inte svåra att skriva under på. Tvärtom borde det vara en självklarhet att man som konsument kan få den informationen.

Samhället har ett ansvar för att se till att konsumenterna får tillgång till högkvalitativa livsmedel till en rimlig kostnad. Så är det inte idag! I alltför stor utsträckning är det endast handelsblockens ekonomiska intressen som styr produktionen. Och handelsblocken är som vi beskrivit i förra avsnittet föga intresserade av högkvalitativa livsmedel.

Det har även rapporterats om brister och försummelser, ibland på utsidan av lagens rāmärken, inom livsmedelsindustrin. Det är fullkomligt oacceptabelt. Livs medlemmar ska kunna vara stolta över våra viktiga jobb och med stolthet kunna peka ut de produkter i butiken som vi själva varit med om att tillverka. Om det förekommer fusk med datummärkning, innehållsdeklarationer eller andra olagliga eller oetiska tillvägagångssätt är det viktigt att såväl den enskilde medlemmen som den lokala klubben har modet att våga blåsa i visselpipan.

Det ska stå helt klart att man i ett sådant läge känner hundra procent uppbackning av förbundet med alla dess resurser, oavsett om man väljer att agera anonymt eller öppet, oavsett om man väljer att anmäla till berörd myndighet, att slå larm uppåt i den egna företagsorganisationen eller att kontakta massmedia. All oseriös verksamhet inom branschen slår tillbaka hårt mot våra ansträngningar att höja livsmedelsindustrins status och förbättra livsmedelsarbetarnas arbetsvillkor.

Livs anser att:

- det i särklass största hälsoproblemet när det gäller livsmedel, i ett globalt perspektiv, är brist på mat. Världens regeringar måste sätta kampen mot världssvälten överst på dagordningen.
- samhället bör satsa mer resurser för att höja medvetenheten om kost och hälsa.
- EU:s nuvarande förbud mot snus strider mot sitt påstådda syfte, att slå vakt om folkhälsan, och omedelbart bör upphävas.
- den svenska regeringen måste kräva att alla länder undertecknar ILO-konventionen 182 om de värsta formerna av barnarbete.
- Sverige och EU ska gå i spetsen för arbetet med de globala miljö- och klimatfrågorna.

Utbildning och forskning, en fråga om överlevnad!

INDUSTRINS UTVECKLING går både mot mer komplicerade och kunskapskrävande arbetsuppgifter och mot mer utarmade jobb med monotona, förenklade och många gånger hälsofarliga produktionskedjor där arbetarna snabbt kan bytas ut. Våra medlemmar måste utbildas för att klara framtidens jobb. De monotona och hälsofarliga jobben måste undan för undan avvecklas och ersättas med modern teknik.

Sverige kommer inom en inte alltför fjärran framtid att få ett långsiktigt problem med arbetskraftsförsörjningen som är demografiskt betingad snarare än konjunkturberoende. Det är viktigt att livsmedelsbranschen då kan erbjuda attraktiva och konkurrenskraftiga villkor på alla områden.

Livsmedelsindustrin kommer i framtiden, kanske redan vid nästa högkonjunktur, med all sannolikhet att få problem att rekrytera den personal som behövs. Grunden för detta är dels demografisk men också att de senaste årens strukturomvandlingar i kombination med branschens löneläge och omfattande brister i arbetsmiljön på många arbetsplatser har lett till att ungdomar inte direkt sett livsmedelsindustrin som någon bransch med lysande framtidsutsikter.

Det livsmedelsprogram som i skrivande stund håller på att avvecklas är idag gymnasieskolans minsta nationella program med knappt 1 800 elever. Kvinnor dominerar och utgör 72 procent av eleverna på programmet. Hälften av männen och cirka 37 procent av kvinnorna arbetade tre år efter avslutad utbildning inom programmets målområde.

Gymnasieskolans yrkesprogram har under senare år fått allt lättare att rekrytera elever, för livsmedelsprogrammets del har det inneburit allt fler förstahandssökande. Men jämfört med de andra yrkesprogrammen upplevs inte livsmedelsprogrammet som attraktivt.

Det finns många faktorer som avgör ungdomars yrkesval. Men eftersom barn till livsmedelsarbetare helt saknas på programmet och det faktum att så många framförallt kvinnor väljer att lämna livsmedelsindustrin en kort tid efter utbildningen blir vår slutsats att de ungdomar som känner till livsmedelsindustrins villkor genom sina föräldrar eller genom

egen erfarenhet, gör andra val än att söka sig till branschen.

Ska mönstret brytas krävs av företagen att de förbättrar arbets- och arbetsmiljövillkoren. För att ungdomar ska välja att arbeta inom livsmedelsindustrin måste företagen vara och upplevas som attraktiva.

Under hösten 2008 lämnade utredningen *Framtiden – en reformerad gymnasieskola* sitt förslag till regeringen. Utredningens förslag innebär att det nuvarande livsmedelsprogrammet läggs ned. Ett nytt program föreslås: programmet för restaurang och livsmedel. Programmet ska ha fyra inriktningar: Restaurang och måltidsservice, Bageri och konditori, Kött och charkuteri samt Delikatess, färskvaror och catering.

Utredningen föreslår att nationella och lokala programråd inrättas, vilket är bra. Men det är vår uppfattning att dessa måste vara branschspecifika.

I de nya yrkesprogrammen är det av största vikt att eleverna inom respektive program ska ha rätt att uppnå grundläggande högskolebehörighet.

För att den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen ska vara till nytta måste den ske under handledning av kvalificerade handledare.

De senaste decennierna har antalet sysselsatta inom livsmedelsindustrin minskat, främst på grund av strukturomvandlingar. Av allt att döma har den minskningen nu börjat plana ut. Sverige kommer inom överskådlig framtid att behöva ungefär så många livsmedelsarbetare som vi har i dag, eller i vart fall kommer, enligt Li:s bedömning, minskningstakten att avta.

Under de närmaste tio åren går 5 000 livsmedelsarbetare i pension. För att kunna rekrytera välutbildade livsmedelsarbetare i framtiden måste både samhället och arbetsgivarna stimulera utbildningen och göra den mer attraktiv i ungdomarnas ögon.

Från fackets sida har vi en skyldighet att vara med på "vårt" yrkesprogram och på ett tidigt stadium informera och diskutera våra fackliga uppgifter och idéer med eleverna. Vi ska på alla sätt bidra med att förbättra utbildningens kvalité, bland annat genom aktivt deltagande i programråden. Vi ska också uppmuntra elevfackliga aktiviteter.

Att på ett tidigt stadium ge grundlig och trovärdig information om medlemskapets värde till de elever som ska söka sig till livsmedelsindustrin efter avslutad utbildning är också av största betydelse för att bryta den

tendens till att stanna kvar utanför facket som vi sett tecken på bland vissa unga arbetare, främst i storstäderna.

Den alltför vanliga arbetsorganisationen inom livsmedelsindustrin innebär en omfattande misshushållning och ett stort underutnyttjande av de anställdas kunskaper. Arbetsorganisationen är avgörande när det gäller möjligheterna att få använda sina kunskaper. Samtidigt medför ökat ansvar till följd av arbetsorganisatoriska förändringar ofta behov av utbildning för att kunna klara av det egna arbetet. I ett företag finns alltid utrymme för förändringar av arbetsuppgifter och i organisationen som kan ge effektivitetsvinster och ökad lönsamhet.

Genom att driva krav på utbildning, kompetensutveckling och en förändrad arbetsorganisation skapas nya förutsättningar för utveckling i arbetet. Kompetensutveckling som en naturlig del av det egna arbetet är viktig för att de anställda ska kunna erhålla den kompetens som krävs när arbetsuppgifterna förändras, till exempel vid införandet av ny teknik.

Kompetensutveckling måste omfatta samtliga anställda och bedrivas på ett systematiskt sätt genom personliga utvecklingsplaner. Begreppet måste även ges en tydligare definition och avgränsning. Arbetsgivarens ansvar ska tydliggöras liksom dennes skyldighet att bekosta insatserna.

Satsningar på kompetensutveckling bör på sikt kunna införas i företagens bokslut på samma sätt som övriga investeringar. Alla har något att vinna på att de anställdas kunnande och förmåga förbättras, samhället, arbetsgivarna och den enskilde arbetstagaren.

Erfarenheten visar att kompetensutveckling som kombineras med andra förändringar, till exempel i arbetsorganisation och teknikutveckling, leder till bättre produktivitet och effektivitet. Det borde alltså finnas ett gemensamt intresse hos arbetsgivare och arbetsgivarorganisationer att samverka i dessa frågor.

I många fall saknas en genomtänkt strategi för de anställdas kompetensutveckling. Det blir ganska slumpmässigt vilka utbildningar som blir aktuella och vilka som får delta. Det bör vara ett naturligt led att göra en inventering i företaget av de anställdas kompetens, analysera framtida behov och planera hur man ska nå dit.

Vi ska vara pådrivande och har en viktig roll i inventeringar och analyser för att därefter i förhandlingar kunna styra utbildningsinsatserna

så att klyftorna minskar på arbetsplatserna. Det är viktigt att utbildning och utveckling kommer alla till del.

Undersökningar visar att kvinnor och invandrare inom livsmedelsindustrin får en betydligt mindre del av personalutbildning än många andra grupper. Vår uppgift blir att lyfta fram frågorna och att i förhandlingar ställa krav på arbetsgivarna samt att motivera och stödja medlemmarnas möjlighet att delta i utvecklingen.

”Människan är en tänkande varelse som har kvar sin nyfikenhet hela livet. Men för att utvecklas behöver vi stimulans – utbildning, bildning, kulturella upplevelser, utmaningar, forum för debatt, inflytande och möjligheter att ta ansvar. Kunskap och bildning är en väg till personlig frigörelse, men i dag är det kanske tydligare än någonsin också en konkurrensfördel för nationen. Kunskapen växer när den delas av fler. Konkurrensen om både jobb och konsumenter är global.”

Så inleds det avsnitt som handlar om utbildningspolitiken, *Konkurrera med kunskap – inte med låga löner*, i socialdemokraternas *Politiska riktlinjer* som antogs av den senaste partikongressen.

Dokumentet är en utmärkt sammanfattning av de värderingar som ligger till grund för arbetarrörelsens politik på området. Utgångspunkten för utbildningspolitiken är både den enskildes nyfikenhet och behov av personlig frigörelse och samhällets behov av arbetskraft som kan konkurrera på den globala arenan.

Vi vill här peka på några av de krav som arbetarrörelsen ställer när det gäller det livslånga lärandet som är speciellt betydelsefulla för oss livsmedelsarbetare.

Förskolan. Morgondagens livsmedelsarbetare går i dag i förskolan. I förskolan läggs grunden för att barnen ska tro på sin egen förmåga och lust att lära. Förskolan är den verksamhet i samhället som brukarna, barnens föräldrar, är mest nöjda med. Men det hindrar inte att mycket återstår att göra för att förbättra barnomsorgen.

Det är viktigt att antalet barn i grupperna kan minska. Det är viktigt för både pojkar och flickor att fler män rekryteras tills verksamheten.

Kvalitetsarbetet måste utvecklas. Inga barn ska utestängas för att deras föräldrar inte har råd, vi vill att förskolan ska vara avgiftsfri. Maxtaxan var bara ett första steg.

Grundskolan och gymnasieskolan. Alla barn har inte lika förutsättningar och alla skolor har inte samma villkor. Lika chanser kräver olika resurser. Därför säger vi nej till en nationell skolpeng. För oss är det självklart att alla barn har rätt att gå i en bra skola.

Efter en stor satsning på fler anställda och ökad personaltäthet i skolan ser vi tydliga resultat. Men fortfarande går alltför många elever igenom skolan utan att klara kärnämnen svenska, engelska och matematik. Därför måste fler resurspersoner anställas i de skolor som har svårast förutsättningar, med en särskild satsning på bättre kunskaper i matematik och svenska.

Det är viktigt med ett blocköverskridande samarbete när det gäller skolpolitiken. Ett barn som går i skolan i tolv år kan få uppleva fyra olika regeringar med helt olika skolpolitik bara under sin skoltid. Det är inte rimligt. Lärare och elever måste få arbetsro och veta vad som gäller.

Vi vill inte ha något elit tänkande med en tidig utsortering av eleverna och betyg till de allra yngsta. Socialdemokraterna har accepterat betyg från årskurs sex i syfte att nå en långvarig kompromiss.

Vi inom Livs är tveksamma till om betyg i fasta steg ska förekomma så tidigt eftersom de trots allt innebär en utsortering och stämpling. Det är angeläget med en hållbar blocköverskridande kompromiss när det gäller skolpolitiken men det bör absolut inte förekomma någon form av betyg eller betygsliknande omdömen till ännu yngre elever. Alla elever ska kunna lämna grundskolan med godkända betyg.

Kontrollen av de fristående skolorna måste skärpas. Alla elever har rätt till en objektiv och allsidig undervisning. Därför ska all undervisning i alla ämnen i alla skolor vara obligatorisk och icke-konfessionell. Friskolor kan fungera som komplement till den kommunala skolan, men nya friskolor får inte leda till sämre undervisning för barnen i de kommunala skolorna. Segregationsrisker ska särskilt beaktas när en friskola ska godkännas.

Det är orimligt att vinstintresse ligger till grund för etablering av samhälleligt finansierade friskolor. Möjligheterna till vinst och aktieutdelning

i bolag som driver skolor som helt eller delvis finansieras av skattemedel ska därför i lag kraftigt begränsas.

Förbättra SFI. Svenska för invandrare, SFI, är ett av våra främsta verktyg för att lyckas med integration av nyinflyttade. Det är avgörande att SFI-undervisningen tar fasta på att vi alla har olika förutsättningar för att lära oss ett nytt språk. Den som redan talar fyra språk har antagligen förhållandevis lätt att lära sig ett femte jämfört med den som inte fått lära sig läsa och skriva sitt modersmål som barn. SFI måste därför anpassas betydligt mer efter varje persons behov och förutsättningar.

Språkundervisningen ska i princip startas omedelbart efter ankomsten till Sverige och kunna ske parallellt med arbete, praktik, andra studier eller validering av kompetens.

Komvux. Dagens snabba förändringar på arbetsmarknaden kräver en väl utbyggd vuxenutbildning. Det är aldrig för sent att lära om och lära nytt. Satsa på vuxenutbildningen.

Bygg ut Högskolan. Fler unga ska ha möjlighet att läsa vidare på högskolan. Arbetarrörelsens delmål är att hälften av alla ungdomar ska gå vidare till högskolan. För att möta den ökande ungdomsgruppen vill vi bygga ut högskolan.

Arbetet mot den sociala snedrekryteringen till högskolan kräver fortsatta insatser med tyngdpunkt mot de skolor där få går vidare till högre studier. Att veta att det finns någonstans att bo under sin studietid är viktigt, inte minst för den som saknar kontaktnät. Vi vill att utbyggnaden av högskolan ska kopplas till krav på studentbostäder.

På många högskoleutbildningar är könsfördelningen ojäm. Vi behöver fler manliga studenter och fler kvinnor i ledande ställning i högskolan.

All utbildning – från förskola till högskola – ska genomlysas ur ett genusperspektiv.

Forskningen eftersatt

SVERIGE HAR FLERA STYRKEOMRÅDEN när det gäller forskning och utveckling inom livsmedelsindustrin, inte minst när det gäller hälsosammare och miljövänligare, klimatsmartare mat. Trots detta är resurserna som satsas mycket blygsamma, både från livsmedelsföretagens och från samhällets sida.

Av tradition har den svenska livsmedelsbranschen investerat förhållandevis mycket små resurser på forskning och utveckling, FoU. Företagen satsar cirka tre promille av sin omsättning, eller 400 miljoner kronor, på FoU. Det innebär en långt ifrån hedrande delad jumboplats (tillsammans med trävaruindustrin) på listan över hur mycket olika näringsgrenar i Sverige satsar på detta område. I toppen ligger läkemedelsindustrin (13,9 procent av omsättningen 2007, SCB) och elektronikindustrin (11,2 procent av omsättningen 2007, SCB).

UTGIFTER FÖR FORSKNING OCH UTVECKLING (FOU) I PROCENT AV
FÖRETAGENS OMSÄTTNING

NÄRINGSGRENNAR	1995	2001	2007
Läkemedelsindustri	19,2	20,9	13,9
Elektronikindustri	12,9	14,9	11,2
Instrumentfabriker	8,0	8,3	6,6
Transportindustri	6,2	5,9	5,7
Maskinindustri	5,8	3,9	3,0
Pappersindustri	2,0	0,9	0,7
Metallvaruindustri	2,0	0,6	0,5
Gruvor, mineralbrott	2,0	1,0	0,6
Järn och stålverk	0,9	1,6	0,9
Petroleumraffinaderier	0,8	2,3	0,0
Porslin och glas	0,7	0,3	0,2
Textilindustri	0,5	0,8	1,0
Livsmedelsindustri	0,2	0,3	0,2
Trävaruindustri	0,2	0,3	0,1

KÄLLA: SCB

Av ovanstående tabell framgår att livsmedelsindustrin år 1995 låg näst sist bland de olika industrigrenarna. 2001 låg man fortfarande kvar på samma plats. Även 2007 låg branschen kvar i bottenligan.

De svenska livsmedelsföretagens FoU-avdelningar lever idag, med något undantag, en mycket undanskymd tillvaro, i den mån de alls finns kvar. Globaliseringen har för Sveriges del på detta område inneburit att de internationella företagen har flyttat sin forskning till andra länder.

Situationen är särskilt allvarlig eftersom även den offentliga satsningen på forskningsfinansiering inom livsmedelsområdet är mycket snålt tilltagen. Vid en jämförelse med våra nordiska grannländer hamnar Sverige sist. Man kan även notera att det i många andra europeiska länder görs betydligt större offentliga satsningar på livsmedelsforskning.

OFFENTLIGA SATSNINGAR PÅ LIVSMEDELSFORSKNING I NORDEN 2006

Land	Kronor	Folkmängd (-08)	Per invånare
Danmark	310 MSEK	5.476.000	≈ 56,60 SEK
Finland	120 MSEK	5.302.000	≈ 22,65 SEK
Norge	260 MSEK	4.628.000	≈ 56,20 SEK
Sverige	185 MSEK	9.196.000	≈ 20,10 SEK

Beräkningen av den svenska satsningen på livsmedelsforskning har gjorts av *Arbetsgruppen för den Svenska plattformen för ETP – Food for Life* och finns noggrant beskriven i dokumentet *Nationell strategisk forskningsagenda för livsmedel*.

I beloppet 185 miljoner kronor ingår följande delposter:

- Forskningsråd och offentliga stiftelser 60 MSEK,
- Fakultetsmedel och institutionsstöd 40 MSEK,
- EU-medel 75 MSEK samt
- Nordiska program 10 MSEK.

Även de övriga ländernas satsningar på livsmedelsforskning har hämtats från dokumentet *Nationell strategisk forskningsagenda för livsmedel* där följande källor anges för de olika länderna: Danmark, *LMC:s årsredovisning*, Finland, *Tekes* samt Norge, *Årsrapporter från Matforsk* och *Fiskeriernas Forskningsinstitut*.

Trots små resurser har svensk livsmedelsforskning flera styrkeområden och vid en internationell jämförelse står man sig väl när det gäller exempelvis kunskap om människans arvs massa och de begynnande insikterna kring kostens betydelse för olika genuttryck. Den nya biologins och genteknikens möjligheter för att förbättra livskvalitén och ge hälsofördelar bedöms vara ett svenskt styrkeområde.

Några av Sveriges ledande livsmedelsforskare samlade i Arbetsgruppen för den *Nationella plattformen för ETP-Food for Life* presenterade 2007 en *Nationell strategisk forskningsagenda för livsmedel (NRA)*. Den syftar till att vara ett samlande och vägledande underlag för svenska aktörer och finansiärer.

De svenska livsmedelsföretagen har genom bland annat bransch- och arbetsgivarorganisationen *Livsmedelsföretagen, Li* haft ett avgörande inflytande för den svenska plattformen. *Svenska Livsmedelsarbetareförbundet* har, liksom den övriga fackföreningsrörelsen, stått utanför processen men förbundet delar i allt väsentligt de ståndpunkter som sammanfattas i dokumentet *Nationell strategisk forskning för livsmedel*.

Den nationella strategiska forskningsagendan är relaterad till en europeisk teknologiplattform, *Food for Life*, som byggts upp under ledning av *CIAA*, branschorganisationen för livsmedelsföretagen i Europa. *Food for Life* har utarbetat en så kallad Strategic Research Agenda (SRA) som sägs vara baserat på en omfattande idé- och förankringsprocess ”med de huvudsakliga intressegrupperna, innefattande konsumenter och samhälle, myndigheter, industri, handel och forskarsamhälle”. Även på europeisk nivå har fackföreningsrörelsen ställts utanför samarbetet.

Den svenska livsmedelsindustrin, som i dag är landets fjärde största näringsgren räknat i såväl omsättning som sysselsättning, har goda möjligheter att utvecklas och expandera på den alltmer integrerade globala marknaden, framför allt den europeiska. För att lyckas med det krävs att såväl företagen som politikerna sätter forsknings- och utvecklingsfrågorna i fokus och kraftigt förstärker anslagen till verksamheten.

Alternativet till en kraftfull satsning på forskning och utveckling är att svensk livsmedelsindustri möter globaliseringen genom att försöka konkurrera med priset på arbetskraft, en väg som Svenska Livsmedelsarbetareförbundet och fackföreningsrörelsen som helhet bedömer som fullständigt utsiktslös.

Staten har ansvar för att initiera ett brett sammanhållet och permanent forskningsprogram inriktat på livsmedelsindustrins behov, kortsiktigt och långsiktigt. På samma sätt som redan skett inom sex andra industribranscher: flyg/rymd, fordon, metallurgi, it/telekom, skog/trä samt läkemedel/bioteknik, vore det naturligt att bygga ett nationellt strategiprogram med staten som huvudman även inom livsmedelsindustrin. Anslagen till forskning inom området måste kraftigt förstärkas. Svenska Livsmedelsarbetareförbundet har en naturlig plats i ledningen för ett sådant program.

Livsmedelsföretagen har ett ansvar för branschens produkt- och processutveckling samt annan mer kortsiktigt behovsfokuserad och problemlösande forskning som rent ekonomiskt måste ligga på livsmedelsbranschen.

Svenska Livsmedelsarbetareförbundet bör i framtiden ta ett större ansvar för forsknings- och utvecklingsfrågor. Det vore naturligt att förbundet precis som arbetsgivarnas intresseorganisation Li tar plats i SIK:s styrelse, industriella kommitté och intresseföreningen för SIK samt finner former för inflytande i *Arbetsgruppen för den Nationella plattformen för ETP-Food for Life*.

Ett av många skäl till att facket bör ha en representation i de ledningsorgan för FoU som utvecklar framtidens livsmedelsindustri är att vi då får möjlighet att driva rättvisaspekterna redan i ett initialt skede. Arbetsvillkoren för alla inblandade från jord till bord, kraven på ny utbildning för personal i alla led samt arbetsmiljön är exempel på frågor som bör drivas särskilt kraftfullt när fackföreningsrörelsen tar plats i de organ som samordnar forskning och utveckling.

Livs anser att:

- validering av yrkeskunskaper är en förutsättning för att tillvarata de anställdas kunskaper.
- alla anställda inom livsmedelsindustrin ska ha rätt till kontinuerlig kompetensutveckling.
- staten ska initiera ett brett sammanhållet och permanent nationellt strategiprogram inriktat på livsmedelsindustrins utveckling.
- Livs bör beredas plats i de viktigaste organen som samordnar forskning och utveckling inom svensk livsmedelsindustri.

Litteraturförteckning

(Handlingsprogram, Näringspolitik, Livs 1981, Näringspolitisk rapport, Livs 1986, Förändring i gemenskap, dokument från Livs kongress 1991, andra äldre programskrifter och liknande från Livs)

Hvad vilja livsmedelsarbetarna?

Program antaget av Livs kongress 2005

Dagens rätt – om mat, makt och människovärde, Gunnar och Malin

Brulin, Bilda Förlag 2009

Lönebildning

Facit efter 10 år med Industriavtalet, Facken inom industrin, 2008

Kollektivavtal

Avtal eller lag? En idéskrift med syfte att stärka kollektivavtalets ställning, Facken inom industrin 2005

Handelsblocken inom detaljhandeln, EMV, prissättning

Billig mat – en dyr affär, Gunnar Brulin, Premiss/Livs 2006

Statistik om livsmedelsindustrin, Li:s ståndpunkter i många frågor

Livsmedelsåret 2007, Li 2008

Livsmedelsindustrin – en del av innovativa Sverige, Li 2007

Allmänna politiska frågor, särskilt avsnitt om skola och utbildning

Politiska riktlinjer, antagna av socialdemokraternas 35:e ordinarie kongress, Socialdemokraterna 2005

Arbetsmarknad och sysselsättning, löner, globalisering,

allmänna politiska frågor

Fler jobb – bättre jobb, rapport till LO:s 26:e kongress 2008

Forskning och utveckling

SIK 2007, Om forskningsprojekt och industriuppdrag,
SIK, Institutet för edel och bioteknik 2007

Forskningsstrategier 2008-2010, Mat för framtidens konsumenter,
SIK 2008

**European Technology Platform on Food for Life, Strategic Research
Agenda 2007-2020, ETP, CIAA 2007**

Miljö och klimatfrågor

Klimatavtryck från hushållens matavfall, en undersökning utförd av
SIK för Konsumentföreningen Stockholm, SIK 2008

Den svenska maten och klimatet, LRF 2008

Matsmart, Stefan Edman/Bo Thunberg, Gullers, 2008

Mat & Klimat, Johanna Björklund, Pär Holmgren och
Susanne Johansson, Medströms Bokförlag, 2008

ysamarbe
et rättvisa
nokr solidar
t gemenskap
kap jämställ
et demokrati
te solidar
mokr samarb
et rättvisa
te jämställ
rokrati
p solidaritet
vrisa demo